

طرحی در سرفصل‌های دانش دعا

علی انجم شعاع^۱

چکیده

دعا راه نیایش با خدا و یکی از قالب‌های ارائه معارف است. این معارف به دلیل فراوانی، ژرف بودن و داشتن موضوعات انبوه، می‌تواند به‌عنوان دانشی مستقل ارائه شده و یا زیربنای شکل‌گیری و گسترش دانش‌های دیگر، باشد. گام نخست برای تولید این دانش، کشف، گردآوری و سامان‌دهی موضوعات آن است. برخی از این موضوعات به‌صورت پراکنده در کتاب‌ها و پژوهش‌های حدیثی و دعایی بیان شده؛ ولی تاکنون فهرستی نسبتاً جامع از موضوعات دانشی دعا ارائه نشده است. پژوهش حاضر، سعی کرده تا سرفصل‌های دانش دعا را ارائه نماید. نشان‌دادن گستره معارف ادعیه و امکان بهره‌گیری از سرفصل‌های ارائه‌شده برای نگارش پایان‌نامه، مقاله و کتاب بخشی از بهره‌های این پژوهش است. این پژوهش در ۱۴ بخش و به‌صورت درختی تنظیم شده است.

واژگان کلیدی

فهم دعا، گونه‌های دعا، آداب دعا، ادبیات دعا، آسیب‌شناسی دعا، منبع‌شناسی دعا، علوم و معارف قرآن و حدیث.

درآمد

هر دانشی دارای موضوعات مشخصی است. این موضوعات، زیرموضوعاتی دارند که ساختار آن علم را تشکیل می‌دهد. موضوع اصلی علم به همراه موضوعات درونی آن قلمرو هر دانش را مشخص می‌کند. دانش دعا دارای موضوعات گسترده‌ای است. مفاد، مواد، قواعد و مبانی این دانش در کتاب‌های حدیثی و دعایی به‌صورت پراکنده وجود دارد اما نیازمند گردآوری جامع، دسته‌بندی و جمع‌بندی است.

۱. a.a.shoa@gmail.com

در این نوشتار سعی شده تا موضوعات مرتبط با این دانش (سرفصل‌ها و عناوین) جست‌وجو و کشف شده، در قالب طرحی اولیه با عنوان هندسه دانش دعا ارائه شود.

این مقاله به دنبال نگارش دانش دعا نیست؛ بلکه می‌خواهد موضوعات کلی این علم را مشخص کند. گام پسین، می‌تواند جمع‌آوری محتوای این موضوعات و تکمیل آن باشد.

بسیاری از معارف اهل بیت علیهم السلام در قالب دعا به ما رسیده است. شیعه، منابع پرشمار و محتوای عمیقی از دعاهای معصومانه را در اختیار دارد. از این رو با معرفی و تولید این علم می‌توان در گسترش اندیشه شیعی گام برداشت. ضرورت دیگر این کار، نیاز به آشنایی روشمند با علوم و معارف دعاست. بسیاری از کتاب‌های دعاشناسی، ترتیب مناسبی در ارائه مطالب، ندارند. برخی از نگارش‌های بازاری نیز در مبانی و چارچوب دعا دچار اشتباه شده‌اند. با ارائه چهارچوب اصلی علوم دعا، می‌توان به نظم‌بخشی دانش دعا امیدوار بود.

یکی از بهره‌های این پژوهش، ارائه موضوعات و سرفصل‌های جدیدی است که پژوهشگران می‌توانند در پژوهش‌های پایان‌نامه‌ای و ... از آن استفاده کنند. چنانچه هر یک از این موضوعات، نگاشته‌ای مستقل داشته باشد، دانش دعا یکی از دانش‌های اصلی و قاعده‌مند اسلامی خواهد شد. بهره دیگر این پژوهش، نشان دادن گستره دعاست. برخی، دعا را تنها برای درخواست حاجت خود می‌دانند؛ اما این پژوهش نشان می‌دهد که دعا در درون و پیرامون خود، سخن‌های بسیاری دارد.

نوافرینی این تحقیق، ارائه تصویری اولیه از علم دعا است. بسیاری از موضوعات ارائه شده در این مقاله، جدید بوده و نشان‌دادن موضوعات در جای خود و نظام‌واره‌ای هماهنگ از دیگر گام‌های نوشتار کنونی است.

برای گردآوری عناوین موضوعات، افزون بر مراجعه به متون دعاها، از کتاب‌هایی مانند اصطلاحنامه علوم قرآن و اصطلاحنامه علوم حدیث^۲ استفاده شده است. ویژگی این عنوان‌ها واقعی بودن آنهاست و تلاش شده تا هیچ عنوان فرضی به این نگاشته راه نیابد. این پژوهش با بررسی‌های میدانی بیشتر، قابل ارتقااست. فهرست موضوعات علم دعا در نوشتار حاضر قالبی با ۱۴ محور، یافته است.

۱. مفهوم‌شناسی

مأموریت این بخش، ارائه موضوعاتی مرتبط با مفهوم دعا و مشابهات آن است.

۲. و نیز ن. ک: کتابنامه همین نوشتار.

الف: مفهوم دعا

۱. واکوی واژه «دعا» در لغت و اصطلاح
۲. کاربردهای ماده «دعا»
۳. چرایی بهره‌گیری از واژه «دعا» برای ارتباط خاص میان خالق و مخلوق
۴. گونه‌شناسی کاربرد «دعا» در لسان اهل بیت علیهم السلام
۵. بررسی واژگانی و مفهومی «دعا» در جوامع و مکاتب مختلف

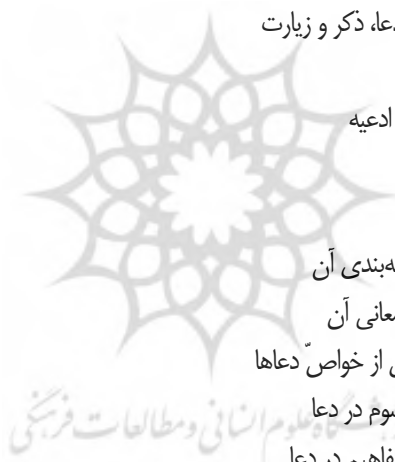
ب: مفهوم‌شناسی مشابهات دعا

۱. مفهوم ذکر و تفاوت و شباهت آن با دعا
۲. مفهوم زیارت و تفاوت و شباهت آن با دعا
۳. مفهوم ادب و تفاوت و شباهت آن با دعا
۴. مفهوم لعن و نفرین و تفاوت و شباهت آن با دعا
۵. مفهوم خطبه و تفاوت و شباهت آن با دعا
۶. مفهوم حمد و شکر و تفاوت و شباهت آن با دعا
۷. مفهوم حرز و تفاوت و شباهت آن با دعا
۸. مفهوم استعاذه و تفاوت و شباهت آن با دعا
۹. مفهوم طب و تفاوت و شباهت آن با دعا
۱۰. مفهوم طلب و تفاوت و شباهت آن با دعا
۱۱. مفهوم رجز و تفاوت و شباهت آن با دعا
۱۲. مفهوم سؤال و تفاوت و شباهت آن با دعا

۲. مبانی دانش دعا

هر دانشی نیازمند روشن‌سازی مرزها و مسائل خود است. برای تولید دانش دعا باید گستره آن مشخص شود.

۱. جایگاه دعا در اسلام
۲. میزان روی‌آوری به دعا و علوم آن در اسلام
۳. چیستی و موضوع «دانش دعا»
۴. چرایی، هدف و بهره‌های دانش دعا
۵. دانش دعا، علمی مستقل
۶. پیشینه دانش دعا
۷. رابطه‌شناسی علوم دعا
۸. تفاوت دانش دعا با معارف دعا

موسسه پژوهش‌های فلسفی، فقهی و حقوقی
مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی
مجمع علمای و محققان ایرانی

۹. گونه‌شناسی دانش‌های دعایی
۱۰. ضرورت وجود دعا و خواندن آن
۱۱. ضرورت آشنایی با گونه‌های دعا
۱۲. اسباب صدور دعا
۱۳. بهره‌های دعاشناسی
۱۴. روش‌شناسی مطالعات دعا
۱۵. چگونگی پژوهش در دانش دعا
۱۶. چگونگی ارائه دانش دعا
۱۷. میزان فطری بودن روی آوردی به دعا
۱۸. بررسی علت و چگونگی نام‌گذاری هر دعا
۱۹. ارکان اصلی و فرعی دعا یا چگونگی شکل‌گیری یک دعا
۲۰. شرایط و چگونگی انشای دعا
۲۱. تفاوت مشروعیت انشا در دعا، ذکر و زیارت
۲۲. ارتباط دعاها با یکدیگر
۲۳. بهره‌های شناخت خطابات ادعیه
۲۴. احکام فقهی دعا
۲۵. ارزش تعلیم و تعلم دعا
۲۶. ثواب دعاها و چگونگی رتبه‌بندی آن
۲۷. شرط تحقق دعا در درک معانی آن
۲۸. چگونگی یافتن و بهره‌بردن از خواص دعاها
۲۹. چگونگی فهم مقصود معصوم در دعا
۳۰. حجیت داشتن یا نداشتن مفاهیم در دعا
۳۱. حکم و چگونگی شکوه در دعا
۳۲. گستردگی و توان‌مندی معارف دعا برای هدایت و اکمال فرد و جامعه
۳۳. گستره کاربرد دعا در زندگی فردی و اجتماعی
۳۴. آثار دعا در زندگی فردی و اجتماعی
۳۵. چرایی و چگونگی تقرب به خدا با دعا

۳. گونه‌های دعا

دسته‌بندی دعاها برای اعتبارسنجی و فهم بهتر معانی آن، ضروری است. دعا را از چشم‌اندازهای گوناگون می‌توان دسته‌بندی کرد. در این بخش، گونه‌های دعا از حیث صدور و محتوا، قالب‌بندی می‌شود.

الف: دسته‌بندی بر اساس صدور

۱. امکان‌سنجی، چرایی و چگونگی دسته‌بندی و گونه‌شناسی دعا بر اساس صدور
۲. گونه‌های دعا بر اساس اعتبار
۳. گونه‌های دعا بر اساس صادرشدن یا نشدن از معصوم و دیگران
۴. تفاوت دعا‌های قرآنی و حدیثی

ب: دسته‌بندی بر اساس محتوا

۱. امکان‌سنجی، چرایی و چگونگی دسته‌بندی دعا بر اساس محتوا
۲. گونه‌های دعا بر اساس ادبیات
۳. گونه‌های دعا بر اساس بسته‌های معرفتی موجود در آن
۴. گونه‌های دعا بر اساس زمان
۵. گونه‌های دعا بر اساس مکان
۶. گونه‌های دعا بر اساس درخواست‌ها و نیایش‌های دنیوی و اخروی
۷. گونه‌های دعا برای کسان خاص و عام
۸. گونه‌های دعا بر اساس چگونگی قرائت

۴. آداب دعا

بهره‌گیری از دعا ادب و روش ویژه‌ای دارد که در این بخش، سرفصل‌های آن مطرح می‌شود.

الف: ادب خواننده

۱. فضیلت حفظ دعا
۲. ارزش دعاخوانی و گوش سپردن به دعا
۳. خلوص نیت و تأثیر آن
۴. خضوع و خشوع و تأثیر آن
۵. خوف و رجا و تأثیر آن
۶. درک خواننده از درجات دعا و تأثیر آن
۷. ترک گناه و انجام واجب و تأثیر آن
۸. خُلق نیکو با خلق و تأثیر آن در هنگام ارتباط با خالق
۹. وضو و تأثیر آن
۱۰. اقبال قبله و تأثیر آن
۱۱. صلوات، پیش، پس و هنگام دعا و تأثیر آن
۱۲. استعاذه پیش از دعا و تأثیر آن
۱۳. قَسَم‌دادن و واسطه‌گرفتن کسان پاکه چرایی، چگونگی و تأثیر آن

۱۴. دعا برای دیگران و تأثیر آن

۱۵. شرایط و آداب دیگر

ب: ادب خواندن

۱. زمان‌ها و مکان‌های استجابت دعا

۲. شرایط و آداب دعاهاى جمعی و فردی

۳. چرایی تکرار یک دعا و اهتمام به آن در سیره اهل بیت علیهم السلام

۴. احکام خواندن دعا

۵. قواعد خوانشی دعاهاى جمعی و فردی

۶. ضرورت دعای همیشگی

۷. موانع استجابت دعا

ج: ادب نگاشتن

۱. ارزش شرح‌نویسی دعا

۲. ارزش نگاه‌کردن به متن دعا

۳. احکام و شرایط نگاشتن دعا

۴. رسم الخط و اعراب‌گذاری دعا

۵. ادبیات دعا

یک از تفاوت‌های دعا با دیگر قالب‌های گفتاری معصومان علیهم السلام، بلاغت ویژه است. دعاها افزون بر درون‌مایه‌های عمیق و جان‌بخش، چهره‌ای زیبا نیز دارند. در این بخش، سرفصل‌هایی برای شناخت بلاغت دعا معرفی می‌شود.

الف: فصاحت دعا

۱. فصاحت دعا، چیستی و چرایی

۲. اسلوب ادبی دعا

۳. نظم ادبی و زیبایی‌شناختی لفظی در دعاهاى هر یک از معصومان علیهم السلام

۴. پیوستگی درونی الفاظ دعا

۵. علت تکرار در دعا

۶. واژه‌های متداول در ادعیه و چرایی کاربری آن

۷. میزان اثرپذیری دعا از قواعد ادب عرب

۸. امکان‌سنجی برداشت قواعد ادبی از دعا

۹. وجوه تفاوت متنی دعاها و چرایی آن

۱۰. شگفتی‌های لفظی در برخی از دعاها

۱۱. تقطیع دعا

ب: بلاغت ادعیه

۱. بلاغت دعا، چیستی و چرایی
۲. گونه‌شناسی بیان دعا و تفاوت آن با گونه‌های دیگر حدیث
۳. نقش شرایط موضوعی در محتوای دعا
۴. همگانی‌بودن و عرفی‌بودن زبان دعا، چیستی و چرایی
۵. گونه‌شناسی دعا‌های ویژه برای حاجات خاص، دعاخوانان خواص و ...
۶. روش دلالت الفاظ در دعا
۷. مقایسه بلاغی زبان دعا با زبان وحی
۸. ارتباط قرآن، زبور و دعا
۹. ارتباط اعجاز و دعا‌های مأثور
۱۰. تحلیل بلاغی دعا‌های هر یک از معصومان علیهم السلام
۱۱. چگونگی استفاده از مجاز، کنایه، استعاره و تشبیه در دعاها
۱۲. چرایی اختلاف در ضمیر مرجع در ادعیه
۱۳. رتبه‌بندی بلاغی دعاها
۱۴. چگونگی بخش‌بندی و قطعه‌بندی دعا

۱۲. فهم دعا

دعا گونه‌ای از حدیث است. برای فهم حدیث، قواعد مشترکی وجود دارد که فهم دعا نیز تابع همین قاعده‌هاست. همچنین قواعدی ویژه فهم هر یک از گونه‌های حدیث، از جمله، دعا، وجود دارد که بدون آن، برداشت درستی از دعا به دست نمی‌آید. عناوین این بخش، اشاره‌ای به سرفصل‌های فهم دعا دارد.

۱. دعا، راهی برای انتقال مفاهیم برتر
۲. ضرورت فهم معانی دعا
۳. مبانی و قواعد ویژه فهم دعا
۴. تحلیل ساختاری و محتوایی قرآن کریم و نقش آن در فهم دعا ذیل قرآن
۵. تحلیل ساختاری و محتوایی گونه‌های دیگر حدیث و نقش آن در فهم دعا
۶. روش فهم دعا با دعا
۷. موضوع‌شناسی و روش‌شناسی دعا و تأثیر آن در فهم
۸. روش فهم و تفسیر بطون دعای معصومان علیهم السلام

۹. روش قاعده‌سازی بر پایه دعاها

۱۰. زبان‌شناسی دعا، چیستی و چرایی

۱۱. الگوهای ترجمه دعا

۱۲. روش‌های شرح دعا

۱۳. مبانی معرفتی دعا

شناخت معارف دعا می‌تواند ارتباط بهتر انسان را با خدای خویش در پی داشته باشد. در دعا‌های معصومان علیهم السلام موضوعات معرفتی مختلفی مطرح شده که روش‌شناسی و گونه‌شناسی آن یکی از مأموریت‌های دانش دعاست.

۱. روش موضوع‌شناسی دعا

۲. موضوع‌شناسی دعاها

۳. گونه‌شناسی گزاره‌های مادی یا دنیوی موجود در دعاها

۴. گزاره‌های مادی یا دنیوی در دعاها، چرایی طرح و گستره

۵. گونه‌شناسی گزاره‌های معنوی یا اخروی موجود در دعاها

۶. رابطه شناخت معارف دعا با بهره‌گیری از آن

۷. رابطه معارف دعا با فرح‌بخشی انسان

۸. رابطه معارف دعا با توکل

۹. رابطه معارف دعا با عبور از سختی‌ها

۱۰. شگفتی‌های معرفتی دعا

۱۴. رابطه دعا با دانش‌های دیگر

دعا می‌تواند پایه گسترش و یا شکل‌گیری برخی از دانش‌ها باشد. در این بخش به برخی از جنبه‌های ارتباطی دعا با بعضی از دانش‌ها پرداخته شده است.

الف: دعا و علوم اسلامی

۱. ارتباط‌شناسی دعا با علوم اسلامی و احکام اصولی آن

۲. چرایی و چگونگی بهره‌گیری از گزاره‌های دعا در دانش کلام

۳. موضوعات عقیدتی در دعا

۴. نقش دعا در گسترش و ساماندهی دانش عقاید

۵. الهیات سلبی و ایجابی در آموزه‌های دعا و عقاید

۶. جبر و اختیار در آموزه‌های دعا و عقاید

۷. غیب در آموزه‌های دعا و عقاید
  ۸. چرایی و چگونگی استفاده از گزاره‌های دعا در دانش اصول و فقه
  ۹. موضوعات اصولی و فقهی در دعا
  ۱۰. نقش دعا در منطقة الفراغ فقه
  ۱۱. فروع دین در دعا
  ۱۲. چرایی و چگونگی استفاده از گزاره‌های دعا در دانش حدیث
  ۱۳. موضوع‌شناسی علم الحدیث در دعا
  ۱۴. چگونگی بهره‌گیری از دعا برای فهم بهتر حدیث
  ۱۵. سیر دعا در تاریخ حدیث
  ۱۶. چرایی و چگونگی بهره‌گیری از گزاره‌های دعا در علم اخلاق
  ۱۷. موضوعات دانش اخلاق در دعا
  ۱۸. جایگاه بهره‌گیری از دعا در تربیت فرد و جامعه
  ۱۹. نقش دعا در هدفمندسازی دانش اخلاق
  ۲۰. چرایی و چگونگی استفاده از گزاره‌های دعا در دانش تفسیر
  ۲۱. موضوعات دانش تفسیر در دعا
  ۲۲. بهره‌گیری از دعا برای تکمیل حوزه‌های کم‌روایت در علوم اسلامی
- ب: دعا و دانش‌های نوین**
۱. حلقه‌های ارتباطی دعا با دانش‌های نوین
  ۲. موضوع‌شناسی دانش‌های نوین در دعاها
  ۳. چگونگی دلالت‌گیری از دعا برای دانش‌های نوین
  ۴. چگونگی مواجهه با تعارض آموزه‌های دعا با دانش‌های نوین

۱۵. دعا و قرآن

- دعا با قرآن کریم رابطه‌ای تنگاتنگ دارد. سخن اهل بیت علیهم السلام همواره ذیل قرآن کریم بوده است. شناخت رابطه دعا با قرآن، بهره‌گیری از هر دو را رونق می‌بخشد.
۱. تفاوت‌ها و شباهت‌های متنی و محتوایی قرآن کریم و دعا
  ۲. چرایی و چگونگی کاربرد قرآن در دعا

۳. میزان و گونه‌شناسی کاربرد قرآن در دعا
۴. ریشه‌های لفظی و محتوایی دعاهای معصومان علیهم‌السلام در آیات قرآن
۵. امکان‌سنجی تطبیقی میزان بهره‌گیری از دعا در تفسیر قرآن
۶. فرضیه فضل اضافی دعا بر قرآن
۷. اسامی و صفات قرآن در دعا
۸. کارکرد ریشه «دعا» در قرآن
۹. شرح و تفسیر دعاهای فضل قرآن
۱۰. شرح و تفسیر دعاهای تلاوت قرآن
۱۱. موضوع‌شناسی دعاهای قرآنی
۱. زبان‌شناسی دعاهای قرآنی

۱۶. دعا و اهل بیت علیهم‌السلام

دعا، گونه‌ای از حدیث است که چهره‌ای ویژه دارد. شناخت رویکرد معصومان علیهم‌السلام نسبت به دعا می‌تواند مخاطبان و به‌ویژه، پژوهشگران را در فهم و بهره‌گیری از دعاها یاری کند.

۱. روش‌شناسی دعاکردن معصومان علیهم‌السلام
۲. موضوع‌شناسی دعاهای هر یک از معصومان علیهم‌السلام
۳. تحلیل آماری دعاهای هر یک از معصومان علیهم‌السلام
۴. منبع‌شناسی دعاهای معصومان علیهم‌السلام
۵. مقایسه دعاهای مأثور و غیر مأثور
۶. مقایسه دعاهای معصومان علیهم‌السلام با دعاهای کتاب‌های آسمانی در ادیان دیگر
۷. دعاهای پیامبران علیهم‌السلام در دعاهای ائمه علیهم‌السلام
۸. تأثیر دعای معصومان علیهم‌السلام درباره خود و دیگران
۹. درخواست دعای مردم از اهل بیت علیهم‌السلام و پاسخگویی ایشان
۱۰. جایگاه رجالی دعاهای معصومان علیهم‌السلام درباره دیگران
۱۱. آموزش و ترویج دعا در سیره معصومان علیهم‌السلام
۱۲. معنای پناه‌بردن اهل بیت علیهم‌السلام به خدا در دعا
۱۳. معنای اقرار به گناه و استغفار اهل بیت علیهم‌السلام در دعا
۱۴. چرایی دعاخوانی معصومان علیه‌السلام

۱۷. تاریخ دعا

دعا دارای پیشینه‌ای به بازه پیامبری پیامبران علیهم السلام است. اعتبارسنجی دعا و فهم بهتر آن متوقف بر شناخت این سرگذشت است.

الف: تاریخ عمومی دعا

۱. سیر تاریخی دعا از آغاز تا عصر اسلام
۲. فترت و اقبال به دعا در ادوار مختلف
۳. سرگذشت دانش دعا
۴. تاریخ نگارش دعا

ب: دعا در اسلام

۱. تاریخ دعا در دوران معصومان علیهم السلام
۲. تحلیل رویکرد صحابه و تابعان به دعا
۳. تحلیل رویکرد اصحاب شیعه به دعا
۴. تاریخ دعا در عصر غیبت
۵. تحلیل اقبال به دعا از سوی حکومت‌ها در ادوار مختلف
۶. مقایسه رویکرد مذاهب اهل سنت به دعا در ادوار مختلف
۷. تحلیل رویکرد علما به دعا در ادوار مختلف
۸. تحلیل رویکرد مردم به دعا در ادوار مختلف

ج: دعا در سایر ادیان و مذاهب

۱. مقایسه فرهنگ دعا در مسیحیت با اسلام
۲. مقایسه فرهنگ دعا در آیین یهود با اسلام
۳. مقایسه فرهنگ دعا در آیین زرتشت با اسلام
۴. مقایسه فرهنگ دعا در ادیان غیر ابراهیمی با اسلام
۵. مقایسه فرهنگ دعا در مکاتب بشری با اسلام

۱۸. نگارش‌های دعا

شناسایی نگارش‌ها و منابع مکتوب دعا راه را برای مطالعات بیشتر به‌ویژه مهندسی معکوس آثار باز می‌کند. روش‌شناسی، گونه‌شناسی و تهیه الگوی جامع دعانگاری با بررسی نگاشته‌های پیشین امکان‌پذیر خواهد بود. اهمیت صحیفه سجّادیه موجب شده تا در این بخش، عنوانی مستقل، بیابد.

الف: منبع‌شناسی دعا

۱. نگارش‌های دعایی دوران معصومان علیهم السلام
۲. تحلیل صحیفه‌های منتسب به معصومان علیهم السلام
۳. اعتبارسنجی منابع دعا
۴. شناخت نگاهتته‌های مرتبط با دعاهای قرآنی
۵. شناخت نگارش‌های مقایسه‌ای میان قرآن و دعا
۶. فهرست‌شناسی نگاهتته‌های دعایی
۷. نوشتارشناسی تلاش‌های دعایی معاصر
۸. تحلیل درسنامه‌های دعا در دوره کنونی
۹. تحلیل نرم‌افزارهای دعایی
۱۰. سبک‌شناسی گردآوری دعا در منابع مکتوب
۱۱. مقایسه متنی و محتوایی نگاهتته‌های دعایی
۱۲. کتاب‌شناسی نگاهتته‌های موضوعی دعا
۱۳. تحلیل آماری دعانگاری در زبان‌های فارسی و عربی
۱۴. شناخت راویان و کاتبان دعا
۱۵. کتاب‌شناسی شروح دعا
۱۶. شناخت ترجمه‌های دعا
۱۷. شناخت نوشتارهای غیر مستقل دعایی
۱۸. شناخت نسخه‌های خطی دعا
۱۹. روش‌شناسی عالمان پرکار در عرصه دعا
۲۰. آشنایی با تلاش‌های دعایی غیر مکتوب در عصر حاضر

ب: صحیفه سجّادیه

۱. شناخت تحلیلی و اعتبارسنجی صحیفه سجّادیه
۲. تفاوت‌ها و شباهت‌های صحیفه سجّادیه با صحیفه‌های بازسازی‌شده معصومان علیهم السلام
۳. کتاب‌شناسی شروح صحیفه سجّادیه
۴. بررسی تطبیقی شروح صحیفه سجّادیه
۵. بررسی تطبیقی ترجمه‌های صحیفه سجّادیه

۶. نسخه‌شناسی خطی و چاپی صحیفه سجّادیه
۷. تفاوت‌ها و شباهت‌های صحیفه سجّادیه اصلی با صحائف دیگر منسوب به امام سجّاد علیه السلام
۸. آشنایی با نوشتارهای مرتبط با صحیفه سجّادیه
۹. گونه‌شناسی کتاب‌های پیرامونی صحیفه سجّادیه
۱۰. تحلیل نرم‌افزارهای مربوط به صحیفه سجّادیه
۱۱. پنداره عدم اقبال به صحیفه سجّادیه از سوی قدما
۱۲. رابطه صحیفه سجّادیه با قرآن کریم
۱۳. رابطه صحیفه سجّادیه با دعا‌های امام علی علیه السلام
۱۴. ساختارشناسی دعا در صحیفه سجّادیه

۱۹. نقد و آسیب‌شناسی دعا

دعا همانند دیگر متون حدیثی از آسیب در امان نمانده است. در این بخش انواع آسیب‌های دعایی در قالب سرفصل‌هایی معرفی می‌شود.

الف: آسیب‌های روشی

۱. مشخص نبودن جایگاه دعا در هندسه دین و آفت‌های آن
۲. تدوین نشدن دانش دعا و آفت‌های آن
۳. گونه‌شناسی آسیب‌های دعا در سده‌های گذشته و مقایسه با دوران کنونی
۴. گونه‌شناسی آسیب‌های حفظ دعا در حافظه و نگاشته‌ها
۵. گونه‌شناسی آسیب‌های دریافت و ارائه دعا
۶. گونه‌شناسی آسیب‌های فهم دعا
۷. گونه‌شناسی آسیب‌های نگارشی دعا
۸. گونه‌شناسی آسیب‌های سندی و متنی دعا
۹. آسیب‌شناسی ترجمه‌های نامناسب دعا
۱۰. آسیب‌شناسی اعراب‌گذاری نادرست دعا
۱۱. آسیب‌شناسی املای نادرست دعا
۱۲. تعارض‌شناسی دعا با معارف دیگر
۱۳. گونه‌شناسی آسیب‌های ساخت دعا
۱۴. چرایی پدیداری دعا‌های غیر مأثور
۱۵. امکان‌سنجی شناخت دعا‌های مأثور از غیر مأثور

ب: آسیب‌های اعتباری دعا

۱. تحریف‌پذیری دعا، امکان‌سنجی و راهکار
۲. انگیزه‌ها و آسیب‌های تحریف‌سندی و متنی دعا
۳. آسیب‌شناسی کتاب‌های دعایی معروف
۴. آسیب‌شناسی برخی از دعا‌های مشهور
۵. تأثیر اسرائیلیات بر دعا
۶. درج متفاوت متن برخی آیات در دعاها
۷. تأثیر تقیه بر دعا

ج: آسیب‌های بهره‌گیری از دعا

۱. آسیب‌های پیش و پس از اجابت دعا
۲. آسیب‌های دعاکردن
۳. آسیب‌های رعایت‌نکردن آداب دعا
۴. شناخت دعا‌های حرام و ممنوع
۵. آسیب‌های برگزاری دعای دسته‌جمعی
۶. آسیب‌های دوری از دعا

د: آسیب‌های پیرامونی

۱. شبهه‌شناسی دعا و پاسخ‌های آن
۲. رواج فال، دعانویسی و جادو در جامعه، تحلیل و چگونگی برخورد

۲۰. نیازهای عرصه دعا

قلمرو دعا نیازمند تلاش‌هایی برای تولید دانش و بهره‌وری از گزاره‌هاست. برخی از این نیازها در

قالب سرفصل‌های زیر مطرح شده است.

۱. روش‌ها و موضوعات کتاب‌نویسی در دانش دعا
۲. روش‌های کاربردی‌سازی دعا
۳. راه‌های ارتقای فهم عمومی از دعا
۴. تحلیل چرایی عدم رویکرد به ترجمه و شرح دعا
۵. اعراب‌گذاری دوباره دعا
۶. بازنویسی ترجمه‌های دعا
۷. شرح امروزی و قابل فهم دعا
۸. چرایی و چگونگی دعا برای فرج

۹. روش‌شناسی و شناخت ملاک‌های اعتبارسنجی دعا
۱۰. اعتبارسنجی هریک از دعاها
۱۱. جبران سند دعا، امکان و چگونگی
۱۲. مقایسهٔ تحلیلی اعتبار دعاها نسبت به گروه‌های حدیثی دیگر

نتیجه

موضوعات دانش دعا در قالب ۱۴ عنوان کلی قابل دسته‌بندی است. این عناوین عبارت است از: مفهوم‌شناسی، مبانی دانش دعا، گونه‌شناسی، آداب، ادبیات، فهم، مبانی معرفتی دعا، دعا و قرآن کریم، دعا و اهل بیت علیهم السلام، تاریخ دعا، نگارش‌های دعا، نقد و آسیب‌شناسی دعا، نیازهای عرصه دعا. گستردگی این موضوعات، ضرورت پرداختن به دانش دعا را بیش از پیش نشان می‌دهد.

منابع

۱. اصطلاح‌نامه علوم حدیث، دفتر تبلیغات، قم، بوستان کتاب، ۱۳۹۰ ش.
۲. اصطلاح‌نامه علوم قرآن، دفتر تبلیغات، قم، بوستان کتاب، ۱۳۷۶ ش.
۳. آموزش علوم قرآن (ترجمه التمهید فی علوم القرآن)، محمد هادی معرفت، ترجمه ابومحمد وکیلی، تهران، سازمان تبلیغات، ۱۳۷۴ ش.
۴. علوم قرآن، محمد باقر سعیدی روشن، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۷۷ ش.
۵. علوم قرآنی، محمد هادی معرفت، قم، مؤسسه فرهنگی انتشاراتی التمهید، ۱۳۸۱ ش.
۶. جایگاه دعا در اسلام، موحدی کرمانی، پیام، ش ۹۱، پاییز ۱۳۸۷ ش.
۷. چند و چون علوم قرآن، پژوهش و حوزه، ش ۳ و ۴، ۱۳۸۴ ش.
۸. حقیقت تاریخ قرآن (نقد و بررسی تألیفات نوین علوم قرآن)، فاطمه دانشمند، آموزش قرآن، ش ۲۲، پاییز ۱۳۸۷ ش.
۹. درآمدی بر فلسفه علوم قرآن، احمد قرائی سلطان‌آبادی و سعید نظری توکلی و حسن نقی‌زاده و علی حقی، علوم قرآن و حدیث، ش ۸۸، بهار و تابستان ۱۳۹۱ ش.
۱۰. روش‌شناسی علوم قرآن از منظر فلسفه علم، ابراهیم فتح‌اللهی، نامه حکمت، ش ۱، بهار و تابستان ۱۳۸۶ ش.
۱۱. روش‌شناسی علوم قرآن، یدالله چوپانی، اقوام و مذاهب، ش ۱۷، زمستان ۱۳۸۹ ش.
۱۲. علوم قرآن و پرسش‌های ناگزیر، سید علی‌محمد رفیعی، کتاب ماه دین، ش ۱۱، شهریور ۱۳۷۷ ش.
۱۳. علوم قرآن و قرآن‌پژوهی اهمیت جایگاه و تنگناها، محمود رجبی، معرفت، ش ۳۵، ۱۳۷۹ ش.
۱۴. علوم قرآنی از دیدگاه آیت الله معرفت، محمد فاکر میبدی، پیام جاویدان، ش ۶، بهار ۱۳۹۴ ش.
۱۵. علوم قرآنی و گستره آن، علی‌رضا طیبی، کیهان اندیشه، ش ۷۰، بهمن و اسفند ۱۳۷۵ ش.
۱۶. فلسفه دعا از دیدگاه استاد جعفری، غلامرضا اعوانی، علامه، ش ۲، زمستان ۱۳۸۰ ش.
۱۷. قرآن و علوم قرآنی، کتاب‌های اسلامی، ش ۵۶ و ۵۷، بهار و تابستان ۱۳۹۳ ش.
۱۸. قواعد فهم قرآن، حبیب‌الله زارعی، معرفت، ش ۲۴، زمستان ۱۳۸۸ ش.